
РОЗДІЛ XI. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.1; 341.6

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.02.3.35>

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ НА БАЛКАНАХ ТА РУАНДИ

Андрейків А.І.,

кандидат юридичних наук

ORCID: 0009-0007-0595-7062

e-mail: andreykiw7@gmail.com

Андрейків А.І. Міжнародно-правовий аналіз післявоєнного відновлення на Балканах та Руанди.

У сучасному світі, з огляду на тривалі збройні конфлікти, важливим є привернення уваги науковців, національних і міжнародних експертів до проблематики міжнародно-правового забезпечення посткризових ситуацій, подоланні наслідків масштабних збройних конфліктів за участі таких суб'єктів міжнародного права як держави, міжнародні організації, а також недержавних акторів. Дослідження присвячене комплексному аналізу післявоєнного відновлення у міжнародно-правовому вимірі на прикладі держав Балканського регіону та Руанди як двох репрезентативних моделей постконфліктної реконструкції.

Обґрунтовується, що Балкани є найближчим європейським прикладом післявоєнного відновлення, сформованим унаслідок складної взаємодії внутрішнього та міжнародного конфлікту, що зумовило інтернаціоналізацію управління відбудовою через механізми Дейтонської угоди та інститут Високого представника (OHR). Натомість досвід Руанди демонструє альтернативну модель трансформації державного управління, засновану на поступовому переході від зовнішньої підтримки до централізованої національної координації та зміцнення інституційної спроможності держави на основі принципу «strong national ownership», за якого держава визначає пріоритети відновлення, а міжнародні партнери інтегруються у реалізацію національних програм.

У роботі післявоєнне відновлення розглядається як «зароджувана міжгалузєва доктрина» (emerging doctrine), що формується на перетині гуманітарного, економічного та інвестиційного права. Запропоновано трирівневу архітектуру правового регулювання, яка включає контрактний рівень міжнародних угод, регуляторний рівень національного законодавства та транснаціональний рівень моніторингу стандартів прозорості та підзвітності. Особливу увагу приділено ролі міжнародних організацій, зокрема ООН, Світового банку, Міжнародного валютного фонду, ОЕСР, а також механізмів їхньої взаємодії з національними органами влади через секторні робочі групи та донорські координаційні платформи. Доведено, що для України оптимальною є гібридна модель Donor-Integrated PPP Law, яка поєднує міжнародні стандарти з національною правовою ідентичністю для забезпечення сталого економічного зростання і довготривалої відбудови держави.

Ключові слова: післявоєнне відновлення, jus post bellum, Балкани, Руанда, національна власність, інституційна спроможність, міжнародна координація, державно-приватне партнерство.

Andreikiv A.I. International legal analysis after the recovery in the Balkans and Rwanda.

In the modern world, given the protracted armed conflicts, it is important to draw the attention of scientists, national and international experts to the issues of international legal support for post-crisis situations, overcoming the consequences of large-scale armed conflicts with the participation of such subjects of international law as states, international organizations, as well as non-state actors. This article provides a comprehensive international legal analysis of post-war recovery, using the Balkan region and Rwanda as two representative models of post-conflict reconstruction. It argues that the Balkans constitute the closest European example of recovery shaped by a complex interaction between internal and international conflict, which resulted in the internationalization of governance through the Dayton Peace Agreement and the institution of the Office of the High Representative (OHR). In contrast, Rwanda illustrates an alternative model of state transformation based on a gradual transition from donor-driven assistance to centralized national coordination and strengthened institutional capacity.

This model is grounded in the principle of "strong national ownership," whereby the state defines recovery priorities while international actors are integrated into the implementation of nationally driven programs.

The article conceptualizes post-war recovery as an emerging interdisciplinary doctrine situated at the intersection of humanitarian, economic, and investment law. It proposes a three-tier regulatory framework comprising: (1) the contractual level of international agreements, (2) the regulatory level of domestic legal systems, and (3) the transnational level of monitoring standards related to transparency and accountability. Particular attention is paid to the role of international organizations, including the United Nations, the World Bank, International Monetary Fund and the OECD, as well as to coordination mechanisms between international and national actors through sectoral working groups and donor platforms. The study concludes that, for Ukraine, an optimal approach lies in the development of a hybrid Donor-Integrated PPP Law model, which combines international standards with national legal identity to ensure sustainable economic recovery.

Key words: post-war recovery, *jus post bellum*, Balkans, Rwanda, national ownership, institutional capacity, international coordination, public-private partnership.

Постановка проблеми. Дослідження досвіду і моделей постконфліктного відновлення країн колишньої Югославії та Руанди має практичне й академічне значення. Їх досвід вказує, що післявоєнне відновлення у сучасному міжнародному праві формується як складна багаторівнева система правового регулювання, що включає складний нормативний, інституційний рівні взаємодії різних суб'єктів. Особливість міжнародно-правового регулювання посткризових ситуацій у Боснії і Герцеговині та Руанді полягала у подоланні наслідків масштабних збройних конфліктів через пряме втручання міжнародної спільноти на підставі актів таких суб'єктів міжнародного права як держави, міжнародні організації. Також значну роль у подоланні наслідків конфлікту відіграли і недержавні актори. З огляду на необхідність пошуку оптимальної моделі післявоєнного відновлення України вкрай важливим і своєчасним є вивчення аналогічних зарубіжних, історичних практик у цьому напрямі.

Мета статті полягає у формуванні комплексного міжнародно-правового підходу до аналізу післявоєнного відновлення через дослідження нормативних основ, інституційних механізмів, моделей взаємодії міжнародних і національних акторів на прикладі Балкан і Руанди, а також у визначенні можливостей застосування цього досвіду для відновлення України.

Стан наукового дослідження проблеми післявоєнного відновлення характеризується значною увагою як вітчизняних, так й іноземних учених, при цьому сама концепція дедалі частіше розглядається як зароджувана міжгалузєва доктрина (*emerging doctrine*). Українські науковці, зокрема В. Денисов, М. Буроменський, О. Задорожній, Н. Камінська, заклали фундамент дослідження міжнародно-правових аспектів відновлення державності та ролі міжнародних організацій у постконфліктних умовах. Питання розвитку доктринальних засад міжнародного права у цій сфері ґрунтовно висвітлені у працях О. Буткевич, М. Буроменського, В. Василенка, М. Гнатівського, В. Гутника, С. Карвацької, Н. Камінської, Т. Сироїд, А. Кориневича, О. Гавриленка й ін. Також варто відзначити вагомий внесок у розвиток теорії післявоєнного відновлення та концепції *jus post bellum* Б. Орєнд, який виокремив її як третю фазу права війни, Карстен Штан і Роланд Паріс, які сформували критичний підхід до «ліберальної побудови миру», наголошуючи на необхідності зміцнення інституцій перед демократизацією. У свою чергу, Девід Чандлер представив глибокий аналіз політики демократизації на Балканах, а проблеми державного суверенітету, інституційні моделі відбудови досліджували Р. Каплан і Т. Донаїс, фокусуючись на балансі між міжнародним управлінням і «місцевою власністю» (*local ownership*). Попри значний масив праць, недостатньо наукових розвідок про міжнародно-правові стандарти фінансування відновлення (*blended finance*) із збереженням національної правової ідентичності у єдиній архітектурі відновлення. Це зумовлює подальше багатовекторне вивчення успішних зарубіжних практик у цьому напрямі, міжнародно-правових аспектів розвитку мультисторонньої координаційної платформи донорів для України тощо.

Основний виклад матеріалу. Досвід правового врегулювання після війни і залучення ресурсів у відбудову значною мірою залежать від рівня міжнародно-правової визначеності процесів одразу після завершення конфлікту. Приклад Боснії і Герцеговини дає підстави для вкрай обережної й виваженої позиції держави, її політичних акторів щодо вибору інструментів врегулювання, оскільки саме початкова правова архітектура миру фактично «програмує» довгострокову модель державного управління, механізми розподілу ресурсів і ступінь автономії національних інституцій. Міжнародні моделі співпраці із відновлення територій Руанди, Боснії чи Косово слід належно оцінити із врахуванням усіх переваг та недоліків як певний «апробований» юридичний стандарт повоєнної формалізації міжнародно-правових зобов'язань не лише окремої держави, а й світової спільноти у цілому.

Історична еволюція доктрини *Responsibility to Protect* (R2P), формалізованої у Підсумковому документі Всесвітнього саміту ООН 2005 р., закріпила принцип відновлення, відповідно до якого міжнародна спільнота відповідає за запобігання геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та етнічні чистки у випадках, коли держава не здатна або не бажає виконувати свій первинний обов'язок із захисту власного населення [1, р. 138–139]. У межах цієї доктрини відповідальність міжнародної спільноти не обмежується превентивними чи реактивними заходами, а охоплює і післяконфліктний вимір, спрямований на відновлення миру, безпеки і стабільності. У контексті післявоєнної відбудови територій, постраждалих унаслідок збройних конфліктів можна розглядати як логічне продовження колективної відповідальності міжнародної спільноти за неспроможність запобігти значним порушенням імперативних норм міжнародного права і забезпечити належний рівень міжнародного миру і безпеки [2, с. 180–189].

Такий підхід відображає поступовий перехід від державоцентричного розуміння відповідальності до концепції спільної відповідальності міжнародної спільноти за наслідки допущення агресії, масового насильства, включно з обов'язком сприяти відновленню зруйнованих територій та реінтеграції. Як зазначав австралійський вчений, суддя Міжнародного Суду ООН, Джеймс Кроуфорд, «обов'язок відшкодування (reparation) виникає автоматично і «за силою закону» (*by operation of law*), як наслідок міжнародно-протиправного діяння...як правовий зв'язок між державою-порушником і постраждалою державою, а не питання політичної волі чи благодійності [3, с. 93–107].

Усунення наслідків збройних конфліктів дедалі більше здійснюється через комплексні підходи, спрямовані на відновлення соціального балансу, матеріальної інфраструктури і громадського порядку. Сучасні інституційні механізми, включаючи систему ООН, Європейський Союз, Раду Європи, формати G7, а також спеціалізовані міжнародні ініціативи, як-от Ukrainian Facility, формують основу для багатосторонньої взаємодії у подоланні наслідків воєн і збройних конфліктів. Водночас ці механізми є результатом еволюції міжнародного права, спрямованої на створення збалансованої системи співіснування та розвитку суб'єктів міжнародних відносин у післяконфліктний період, забезпечення права на розвиток і відбудову в умовах гарантій не повторення актів агресії. Досвід держав колишньої Югославії підтверджує тезу про складність реалізації колективних прав, зокрема права на мир і безпеку. Як підкреслює Камінська Н.В., ці права мають політико-правову природу і часто супроводжуються значними труднощами у забезпеченні як на національному, так і на міжнародному рівнях [4, с. 71–79].

Дейтонська угода сформувала гібридну міжнародно-правову конструкцію, яка поєднала в собі елементи міжнародного договору, конституційного акту та режиму міжнародного адміністрування [5]. По-перше, процедура її укладення свідчить про консорціумний характер міжнародного правотворення: переговори були організовані та фактично модерзовані Сполученими Штатами Америки за участю Контактної групи (США, Велика Британія, Франція, Німеччина, Росія). Це означає, що угода є продуктом не лише волевиявлення сторін конфлікту, але й скоординованого впливу провідних міжнародних акторів. Таким чином, її правова природа поєднує елементи «negotiated peace settlement» і «imposed framework», де згода сторін була досягнута в умовах значного зовнішнього політичного тиску. Її імплементація через інституцію Офісу Високого представника (OHR) і подальше розширення повноважень у межах «Боннських рішень» трансформували післявоєнне управління у модель т.зв. «прогнозованого суверенітету» [6]. Повноваження Офісу ухвалювати обов'язкові рішення та забезпечувати імплементацію реформ, зокрема у сфері економічної політики, відповідно до свого мандату за Дейтонською угодою (Annex 10) та підтримки активного використання цих повноважень підтверджено у висновках PIC (Bonn Conclusions, § XI(2)). У сфері економічного відновлення, згідно з розділом «Economic Reintegration and Reform», передбачалося проведення приватизації, гармонізація податкового законодавства, створення ринково-орієнтованої економіки й розвиток фінансового сектору, включаючи банківське законодавство і валютну систему. У соціальному вимірі, відповідно до розділів «Return of Refugees and Displaced Persons» і «Public Security and Judicial Reform», OHR відіграв ключову роль у забезпеченні повернення біженців, реформі житлового законодавства, розвитку освіти. Угода була інституціоналізована через систему ООН: Рада Безпеки ООН, ухваливши Резолюцію №1031, якій надано обов'язковий характер у межах міжнародного правопорядку, тим самим створила правову основу для імплементації, включаючи розгортання багатонаціональних сил IFOR під егідою НАТО та інституціоналізацію посади Високого представника [7].

Таким чином, Боннські рішення 1997 р. ухвалені Радою з виконання мирної угоди (Peace Implementation Council, PIC), яка є міжнародним політичним органом, створеним для забезпечення імплементації Дейтонських угод. Водночас PIC не був інституцією ООН і його рішення не мали статусу резолюцій Ради Безпеки ООН. Хоча вона у Резолюції 1031(1995) підтвердила роль Високого представника як ключового суб'єкта цивільної імплементації мирної угоди, не надавала йому

прямих повноважень на ухвалення обов'язкових рішень або усунення посадових осіб. Т.зв. «Боннські повноваження» відзначаються змішаною правовою природою: формально вони ґрунтуються на політичному мандаті РІС, але фактично функціонують як інструмент міжнародного управління. Дейтонська угода функціонує не лише як договір, але і як частина ширшого режиму міжнародного управління, санкціонованого механізмами колективної безпеки ООН. Важливою особливістю є її трансформаційний характер щодо внутрішнього правопорядку: угода включає Конституцію Боснії і Герцеговини як додаток, що надає їй риси «конституційного договору» (constitutionalized peace agreement). Таким чином, згадана угода одночасно виконувала функцію міжнародного договору та установчого акту держави, що є нетиповим для класичного міжнародного права.

Роль НАТО як гаранта виконання військових положень угоди свідчить про делегування функцій гарантій безпеки не універсальній, а регіональній військово-політичній організації, що підсилює гібридний характер правового режиму. НАТО забезпечувала фактичну імплементацію угоди через військову присутність, поєднуючи правові й силові механізми забезпечення миру. У практичному вимірі це означало, що система відбудови була побудована не лише на договірних зобов'язаннях сторін, але й на постійній координації і примусових механізмах виконання, що забезпечувало швидке припинення конфлікту і відновлення базових функцій держави, однак водночас створювало складну багаторівневу систему управління з високим ступенем залежності від міжнародних акторів [8, с. 229-247; 9, с. 91-95].

Галузеві координаційні механізми, такі як Sector Task Forces і Reconstruction and Return Task Force (RRTF), фактично виконували роль паралельної управлінської інфраструктури, в якій ключові рішення щодо розподілу ресурсів, визначення пріоритетів та контролю за імплементацією приймалися за участю або під керівництвом міжнародних організацій і донорів. Це дозволило уникнути хаотичного використання допомоги та забезпечити відносну узгодженість відбудови, проте одночасно обмежило розвиток власної інституційної спроможності держави, оскільки національні органи часто виконували лише допоміжну або консультативну функцію [9, с. 57]. Крім того, сама конституційна модель, закладена Дейтоном, інституціоналізувала етнополітичний поділ, що ускладнило ефективне управління відбудовою та розподіл ресурсів. Механізми вето і багаторівнева структура влади призвели до «етнічного паралічу», коли навіть за наявності фінансування й міжнародної підтримки ухвалення стратегічних рішень залишалося заблокованим чи надмірно політизованим. У відповідь на цю дисфункцію міжнародна спільнота була змушена розширити мандат ОНР, надавши йому повноваження приймати обов'язкові рішення й усувати посадових осіб, що фактично означало делегування частини суверенних функцій зовнішньому суб'єкту.

Така модель, хоча й ефективна у короткостроковій перспективі, створює довготривалі ризики, пов'язані з дефіцитом легітимності, слабкою підзвітністю і залежністю від зовнішнього управління. Для сучасних постконфліктних держав, зокрема України, цей досвід має принципове значення, адже вказує на потребу формування моделі врегулювання, яка б поєднувала міжнародну підтримку з чітко визначеним пріоритетом національної інституційної спроможності, уникаючи надмірної зовнішньої залежності та інституційної ізоляції.

На відміну від Балкан, досвід Руанди демонструє іншу модель, яка характеризується поступовим переходом від домінування міжнародних акторів до централізованого державного управління. Після геноциду 1994 р. міжнародні організації відігравали ключову роль у відбудові, однак уряд Руанди з часом сформував власну систему координації допомоги, запровадивши секторний підхід, спеціалізовані органи управління та єдині механізми реалізації проєктів. Досвід Руанди і Балкан як репрезентативних моделей аналізувався у працях М.Ф. Гараке, який у 2025 р. запропонував багатосторонній підхід до моделі управління проєктами, об'єднаними навколо виконання міжнародно-правових інструментів, виокремивши руандійську систему Єдиних підрозділів реалізації проєктів (SPIUs) як взірць міжнародної та національної координації [9, с. 11-27]. Багато вчених зазначають про економічний вимір відновлення як «пастку конфлікту» і роль сучасних ринкових відносин у процесі реалізації проєктів відновлення [11, с. 187; 12, с. 201; 13, с. 102-117].

Інституційний і нормативний вимір міжнародної співпраці у Руанді після геноциду 1994 р. сформувався як результат поєднання міжнародно-правових механізмів і національно орієнтованої моделі відновлення, що суттєво відрізнялося від практики «прямого міжнародного управління» у Боснії. Ключовим правовим фундаментом стала Резолюція ООН 955 (UN Security Council Resolution 955), за якою було створено Міжнародний трибунал щодо злочинів у Руанді (International Criminal Tribunal for Rwanda) і закладено основу для подолання безкарності, що мало вирішальне значення для відновлення правопорядку і формування довіри до державних інституцій [16]. Водночас, на відміну від боснійської моделі, координація процесів відновлення у Руанді ґрунтувалася на принципі «strong national ownership», за якого центральну роль відіграв уряд, інтегруючи міжнародну допомогу у власні стратегічні документи розвитку, зокрема програму Vision 2020 [14,

с. 34-45; 15, с. 78-95]. Інституційно провідними акторами виступали програми ООН (UN Development Programme), які координували програми соціальної реінтеграції та підтримували діяльність Національної комісії з єдності та примирення, фінансування інституційних реформ, бюджетної підтримки і відбудови інфраструктури [14, с. 77]. Економічний вимір відновлення значною мірою визначався діяльністю Світового Банку, Міжнародного валютного фонду, які впроваджували програми макроекономічної стабілізації, структурних реформ і демобілізації комбатантів, орієнтовані на довгострокову трансформацію економіки. Координація цієї багаторівневої взаємодії здійснювалася через механізм секторальних груп (Sector Working Groups), у межах яких національні міністерства разом з провідними донорами формували політики й узгоджували проекти, забезпечуючи інтеграцію міжнародної допомоги у внутрішню систему державного управління та мінімізуючи фрагментацію донорських ініціатив [17, с. 11-19; 19].

Порівняльний аналіз свідчить, що вибір інституційної моделі — прямого міжнародного управління в Боснії і Герцеговині проти національного лідерства за міжнародної підтримки в Руанді демонструє суттєво відмінні економічні траєкторії розвитку. У першому випадку діяльність Office of the High Representative і міжнародних донорів забезпечила швидке відновлення базової інфраструктури, зокрема за рахунок фінансової допомоги, що перевищила 5 млрд доларів США у перші післявоєнні роки, однак країна досі стикається з політичною фрагментацією і помірними темпами економічного зростання на рівні приблизно 2–3% на рік [18]. Натомість Руанда, поєднавши діяльність Міжнародного кримінального трибуналу щодо Руанди з внутрішніми програмами розвитку, продемонструвала стійке економічне зростання на рівні 7–8% щорічно протягом останніх десятиліть, суттєве скорочення рівня бідності, вищі темпи зростання, індекси сприяння ведення бізнесу і становить «африканський економічний феномен» [17-18].

Висновки. Здійснений аналіз підтверджує, що післявоєнне відновлення у сучасному міжнародному праві формується як складна багаторівнева система, що поєднує міжнародно-правові норми, інституційні механізми, практики взаємодії між міжнародними і національними акторами. Порівняльний аналіз моделей Балканського регіону на прикладі Боснії та Герцеговини, а також Руанди дозволяє виокремити базові траєкторії відновлення: інтернаціоналізовану модель з домінуванням зовнішнього фактору прийняття рішень і національно-орієнтовану модель, засновану на принципі «strong national ownership». Досвід Балкан демонструє, що надмірна інтернаціоналізація процесів відбудови, зокрема через створення паралельних управлінських структур і делегування владних повноважень міжнародним інституціям, може забезпечувати короткострокову стабілізацію, водночас створює ризики фрагментації управління, дефіциту легітимності й залежності від зовнішніх акторів. Натомість практика Руанди свідчить, що інтеграція міжнародної допомоги у національні політики та інституційні рамки сприяє зміцненню державної спроможності, підвищенню ефективності координації й забезпеченню довгострокового економічного розвитку.

З урахуванням отриманих результатів аргументованою для України оптимальною є гібридна модель післявоєнного відновлення, що поєднує міжнародну підтримку з розвитком національної інституційної спроможності. Такий підхід передбачає інтеграцію донорських ресурсів у внутрішню систему державного управління, забезпечення прозорості та підзвітності використання коштів, а також формування правової моделі Donor-Integrated PPP Law, здатної забезпечити стійке економічне зростання та довгострокову відбудову держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. United Nations. *2005 World Summit Outcome*. General Assembly Resolution 60/1, adopted 16 September 2005. New York: United Nations, 2005. URL: <https://documents.un.org/doc/UN-DOC/GEN/N05/487/60/PDF/N0548760.pdf>.
2. Андрейків А. Міжнародно-правові стандарти економічної співпраці в період криз: особливості теорії та судової практики. *Слово Національної школи суддів*. 2025. № 3(52). С. 180-189. DOI 10.37566/2707-6849-2025-3(52)-16.
3. Crawford J. *State Responsibility: The General Part*. Cambridge: Cambridge University Press. 2013. P. 480–482. URL: <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1093>.
4. Камінська Н, Камінська А. Мир і безпека як фундаментальні цінності в умовах трансформації міжнародного і конституційного правопорядків. *Migration & Law* 5, № 4 (2025). С. 69-86. DOI.org/10.32752/2786-5185-2025-5-4-69-86. URL: <https://nam.kyiv.ua/files/publications/j5-4.pdf>.
5. General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina (Dayton Agreement), 1995. URL: <https://peacemaker.un.org/en/node/9388>.
6. Peace Implementation Council, Bonn Conclusions, Dec. 10, 1997. URL: <https://www.ohr.int/archive/1995-2000/docs/docu/d980609a.htm>.

7. UN Security Council Resolution 1031 (15 December 1995) UN Doc S/RES/1031. URL: [https://docs.un.org/en/S/RES/1031\(1995\)](https://docs.un.org/en/S/RES/1031(1995)).
8. Caplan R. *International governance of war-torn territories: Rule and reconstruction*. OUP Oxford, 2005.
9. Harake M.F. *Post-War Project Management and the Multi-Stakeholder Approach: A Comparative Analysis of Rwanda and Bosnia and Herzegovina*. *PM World Journal*, XIV(VII), 2025. URL: <https://pmworldjournal.com/volume-xiv-issue-vii-july-2025>.
10. *Agreement on Succession Issues of the Former SFRY, 2001*. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%202262/v2262.pdf>.
11. Carsten Stahn. *The Law and Practice of International Territorial Administration*. Cambridge Univ. Press, 2008.
12. Zorbas A. *Reconciliation in Post-Genocide Rwanda*, 103 *Afr. Aff.* 29, 2004.
13. Uvin P. *Life after Violence: A People's Story of Burundi*. Zed Books, 2009.
14. Scott Straus. *The Order of Genocide: Race, Power, and War in Rwanda*, Cornell Univ. Press 2006.
15. Reyntjens F. *Political Governance in Post-Genocide Rwanda*, in *Rwanda: The Political Economy of Growth*. An Ansoms & Stefaan Marysse eds., Oxford Univ. Press, 2011.
16. Резолюція Ради Безпеки ООН № 955 (1994), ухвалена Радою Безпеки на її 3453-му засіданні 8.11.1994 року. URL: [https://undocs.org/S/RES/955\(1994\)](https://undocs.org/S/RES/955(1994)).
17. World Bank *Rwanda: From Post-Conflict Reconstruction to Development*. URL: https://documents1.worldbank.org/curated/en/954801468108536137/pdf/519570BRI0ida1148B01PUBLIC-11PUBLIC1.pdf?utm_source=chatgpt.com.
18. Ansoms A. & Rostagno J., Marysse S. eds., *The Disorder of "Miracle Growth" in Rwanda*, in *Rwanda: The Political Economy of Growth* 123. Oxford Univ. Press, 2011. URL: <https://academic.oup.com/book/6796/chapter/150948559>.
19. World Bank, *GDP Growth (annual) Bosnia and Herzegovina*. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=BA>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.02.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.03.2026
Дата публікації: 3.04.2026